

Debats

I

Primera sessió, 27 de novembre de 2001. Després de l'exposició de les ponències de Ramon Grau i Joaquim Albareda i de les comunicacions de Gaspar Feliu, Jordi Llimargas i Eulàlia Miralles. Moderador: Manuel Rovira.

Pere Molas

Per començar aquest debat, voldria plantejar un parell de qüestions a propòsit de la ponència de Joaquim Albareda.

En primer lloc, Carlos Martínez Shaw ha fet darrerament una valoració de les relacions mercantils, i del que significava Catalunya en relació amb les potències marítimes, que està en una línia bastant diferent de la interpretació que s'ha donat aquí. Per tant, si ell fos aquí, segurament seria molt combatiu, com ho ha estat en el pròleg a la tesi de Giménez Blasco sobre Mataró (llibre on es veu que l'autor es distancia bastant del seu prologuista, per cert). I la segona consideració (i crec que és molt pertinent, ja que estem parlant de Lluch) seria avaluar, a part de la demanda estatal en el mateix Principat, el que pugui representar el mercat peninsular hispànic, i situar aquest factor en el debat sobre la posició de l'economia de Catalunya dins l'Espanya borbònica. Ho dic pensant en la tesi d'Assumpta Muset sobre els comerciants de Calaf i Copons, que Ernest Lluch valorava de manera molt positiva.

M'interessaria que poguessis ampliar o manifestar la teva opinió sobre aquests punts.

Joaquim Albareda

Sobre la primera qüestió –la qüestió que al·ludeix al plantejament de Martínez Shaw sobre les possibilitats que Catalunya hagués esdevingut comercialment dependent, una mena de Portugal, si hagués prosperat el projecte austriacista–, recordo que és, de fet, el tema que ahir en Fontana va desenvolupar a la conferència inaugural. Penso que, justament, al pròleg de Martínez Shaw al llibre de

Joan Giménez Blasco hi ha indicis que aquella explicació no acaba de funcionar, en la mesura que només té en compte Barcelona i Mataró. Com va explicar ahir Fontana, és la munió de ports de la costa catalana la que exporta i la que, per tant, equilibra la balança de pagaments amb els anglesos i amb els holandesos. És clar, Martínez Shaw parteix només de les dues referències al tràfic de Barcelona i de Mataró. Giménez Blasco, a mesura que anava avançant la tesi doctoral, ja va estar atent a la idea que li va suggerir Fontana, i la va recollir. Inicialment, no li quadraven els números tampoc, perquè agafava Mataró i li sortia un dèficit brutal; però –és clar– si se li suma el volum de tots els ports (per dir alguna cosa, des de Cadaqués fins a Salou), surt un altre estat de comptes que ajuda a entendre que l'aposta austriacista, en termes econòmics, no era forassenyada. Per tant, des d'aquest punt de vista, penso que –com acaba de confirmar també Francesc Valls en la seva tesi– el que hagués estat forassenyat hauria estat que els comerciants catalans haguessin apostat pels francesos, que anaven inundant el país amb els seus teixits, sense compensació, sense contrapartida mercantil. Allò era una ruïna, un desastre, i –com he explicat– per això, des de les institucions del país, es va fer tot el que es podia per castigar sistemàticament els productes francesos i, en canvi, es deixava via lliure als holandesos i als anglesos, no carregant-los d'impostos.

És clar que també Martínez Shaw ha arribat a dir en to jo diria que provocatiu (no crec que s'ho arribi a creure perquè és prou seriós com per això) que Felip V ha estat el millor rei que ha tingut a Catalunya: ho ha deixat escrit en el seu llibre recent. Ell sabrà per què ho diu, no? En tot cas, jo penso que parteix d'una visió molt predeterminada, de l'absolutisme com a opció de modernitat. Admet que potser sí que és veritat que les institucions que van ser liquidades eren potencialment més democràtiques que el règim que es va imposar, però acaba dient, més o menys: “És que Catalunya hagués estat una mena de Portugal en relació amb els britànics”. Jo, aquest argument econòmic, crec que és totalment insostenible. I, per altra part, Martínez Shaw diu: “El règim que es va implantar tampoc devia ser tan dolent perquè és el que hi havia a Europa majoritàriament i, per primera vegada a la història, Espanya estava al dia políticament”. Be, doncs també això es pot discutir, perquè (com he apuntat molt ràpidament sense entrar-hi) el model absolutista francès que s'agafa com a paradigma era molt imperfecte, i els historiadors –començant pels francesos d'avui en dia, com Joël Cornette– estan revisant aquesta idea sobre la monarquia absoluta i parlen de les imperfeccions de l'absolutisme, justament. És a dir, fan la lectura inversa i diuen que el que no era l'absolutisme era un poder absolut. Aquell ‘poder absolut’ havia de coexistir i cohabitar amb estaments, amb assemblees territorials, amb estats provincials que arribaren al 1789, com en el cas del Llenguadoc. I hi arribaren tan bé –enlluernaren gent com Necker o Tocqueville– que hi hagué un intent d'organitzar França a la desesperada a la vigília de la revolució, amb 17 o 18 *généralités*, per salvar-la del caos absolut en què es trobava el país; un caos fiscal, organitzatiu i administratiu. Això va fracassar en l'últim moment, però l'intent va existir. És una raó de més –jo penso– per descartar aquell argument que vol servir per justificar el règim que es va implantar aquí.

La segona qüestió plantejada, sobre el mercat hispànic, segur que estava en l'horitzó del cercle dels negocis –que el mateix Pere Molas ha explicat tan bé–

dels Feliu i companyia, i que ara Benet Oliva ha aprofundit. Però jo dic que és un tema a desenvolupar, perquè falta saber com es concretava. Sí que ja hi havia uns contactes mercantils, però la cosa encara era molt a les beceroles. En tot cas, havia de figurar entre les esperances. És a dir, si hi havia Amèrica com a gran projecte de futur econòmic per al partit austriacista, si hi havia un comerç molt definit amb l'Atlàntic nord, estic segur que també es considerava el projecte del mercat hispànic, com després es va desenvolupar en el segle XVIII, que és quan va passar a ser, de fet, el més important. Però, que jo sàpiga, no hi ha testimonis molt directes o demostratius d'aquesta idea.

Gaspar Feliu

Jo voldria fer unes observacions sobre la qüestió de les balances de comerç. Les balances de comerç que coneixem totes són altament negatives. La balança de comerç anglesa del segle XIX és molt negativa. I aleshores et preguntes, ¿com és que la potència més gran del món tenia una balança de comerç així? No surten els comptes. I després veus que les balances de comerç –sobretot les balances comercials d'un port– són el que són, i que per això ens enganyen una mica. Comptant que estigui ben feta, una balança de comerç enregistra el preu de les mercaderies que surten i el preu de les mercaderies que entren. Però, evidentment, de les mercaderies que treiem d'aquí, el preu enregistrat no és aquell al qual les podrem vendre al lloc d'arribada, no comprèn ni el cost del viatge posterior, ni el de l'assegurança ni el benefici que s'en podrà obtenir. En canvi, les mercaderies que introduïm són productes que ja s'han apujat amb el preu del viatge i que, encara que no han incorporat el benefici que s'en podrà treure amb la venda, sí que almenys tenen sumat el cost del transport. Si mireu les balances de comerç que publica Vilar presenten uns dèficits elevats, però, en canvi, mostren una forta introducció de plata. D'on surt aquesta plata si no podem pagar, si tenim dèficit? És part del benefici. És a dir, si suposéssim que les balances estan equilibrades, el dèficit equivaldria al benefici.

És difícil dir quin és el percentatge que s'hauria d'afegir en cada moment als registres de sortida de mercaderies per a obtenir el seu preu de venda, però, en qualsevol cas, cal vigilar perquè les balances de comerç desequilibrades no volen dir el que sembla que diuen a primer cop d'ull.

Ramon Grau

Sota la impressió d'aquesta darrera precisió tècnica, que als que som llecs en l'anàlisi econòmica ens deixa una mica descol·locats en aquest moment, voldria fer una pregunta al mateix Gaspar Feliu en relació amb la seva comunicació. Es tracta d'un aspecte de terminologia, molt senzill. Has parlat tot el temps de *donatiu*. M'imagino que és el terme utilitzat en el moment, i, en certa manera, en aquell context de repressió i d'absolutisme, sorprèn pel seu tradicionalisme, pel seu arrelament al vocabulari antic, amb totes les seves implicacions.

Gaspar Feliu

Efectivament, encara que s'ha de considerar com el primer impost extret a Catalunya per les noves autoritats després de l'11 de setembre, el terme que es va utilitzar era encara el tradicional de *donatiu*.

Ramon Grau

Tu mateix, en el curs de la teva exposició, t'has adreçat a Pere Molas per fer-li una pregunta sobre si entre 1715 i 1729 els gremis havien variat o era lícit el teu ús de la llista que va fer el mateix Molas a la seva tesi per a la segona de les dades. Seria d'interès obtenir ara seguretats sobre aquest punt. D'una manera entre elegant i (em penso que deliberadament) confusa, has fet al·lusió a l'agregat d'oficis que van fer Nadal i Giralt per tal de poder comparar 1517 amb 1717, prescindint dels noms concrets dels oficis i dels gremis. Em sembla poder concloure que ara el criteri ens resulta inadequat. De vegades pensem que la historiografia no progressa, però això no és així, i penso que el treball que van fer Nadal i Giralt –si no recordo malament el van publicar el 1961– era molt meritori en aquell moment, encara que avui el poguem considerar anacrònic en l'aplicació de determinats conceptes. Crec que és així, però ho podem comentar més.

Pere Molas

A mi m'ha semblat plausible el rànking de gremis que proposa Gaspar Feliu. És tot bastant lògic. Prenc nota també que el gremi de taverners està en primera fila, i que segueixin adroguers, corredors de canvis, botiguers de teles, és lògic. I dels gremis amb menor cotització, ¿és menor cotització global, no?

Gaspar Feliu

Les dues coses. Es compti com es compti sortirien els mateixos.

Pere Molas

Perquè els tintorers no eren molt nombrosos, és clar...

Gaspar Feliu

Però és que també surten com a molt pobres...

Pere Molas

Per això mateix em preguntava si és la quantitat global que pagaven...

Gaspar Feliu

A veure, he de tenir les dades per aquí. Els tintorers paguen com a donatiu 89,60 lliures. Ara observo que a la taula hi ha un error, perquè, com dius tu, que ho has estudiat, són pocs, són 11, i és impossible que surtin 0,45 lliures per persona. És un error estrany perquè prové de l'Excel: teòricament no s'equivoca, però si li poses malament les dades sí que s'equivoca. En fi, ja veieu.

Pere Molas

És un petit detall sense importància, però m'havia cridat l'atenció pel caràcter de l'ofici.

Ramon Grau

Respecte a la comunicació de Jordi Llimargas, voldria subratllar una cosa que hem parlat amb en Pere Molas de vegades, i és de com n'és d'important al segle XVIII la persona dels reis. Parlem de la dinastia borbònica com si tots els reis fossin de la mateixa corda, i això no és ben bé així, i hi havia unes expectatives socials. És

claríssim que Felip V, a partir del canvi de bàndol de les institucions catalanes en el conflicte successori, es va convertir en un enemic de Catalunya i de les seves constitucions, i per això els catalans sabien que fins que no morís la situació no variaria. Però la relació amb els prínceps fills de Felip V ja va ser una altra. Per exemple, Pere Molas ha insistit en diverses ocasions que un moment important fou quan el príncep Carles passà per Barcelona rumb a Itàlia i es va començar a establir una entesa diferent. Ferran VI fou un altre rei diferent del seu pare, i Carles III un altre, i aquells moments de transició entre regnats realment eren molt importants. Crec que aquest discurs que has estudiat és molt interessant perquè ens situa en un punt històric que és clau en la mentalitat de l'època. Es creu que un rei ho pot canviar tot, justament perquè és un rei absolut i, per tant, pot restituir les constitucions històriques. I és doblement interessant veure-ho a través d'un dels intel·lectuals catalans reconegudament fonamentals del segle.

Pere Molas

Jo havia llegit el panegíric de Caresmar i alguna vegada l'havia comentat a classe, perquè el que s'hi troba és una mica el tòpic del monarca ideal dels il·lustrats: la semblança amb el model pot ser discutible. Ara l'hauria de tenir al davant, i poder-ne llegir algun detall, però el sentit és clar. A mi, el que em va cridar l'atenció és que el mite de Ferran VI com a rei pacífic ja sigui d'aquell moment, que no sigui una elaboració d'historiadors posteriors, sinó que, pràcticament a mesos de mort, ja surt. Recordo les paraules "*nuestra cándida paloma, nuestro pacífico Salomón*", que com a definició d'un rei són ben curioses..., però expressa l'horror que tenen els il·lustrats davant el rei conqueridor. Caresmar mateix –o potser em confonc ara amb Feijóo, encara que la idea de tots dos és la mateixa– pensa que els reis conqueridors han estat en realitat uns assassins. És clar que aleshores, en nota a peu de plana, s'afegeix: "*Nunca España ha tenido la desgracia de padecer tan fatales reyes*", naturalment. El model que es dona és el del rei pacífic. Ara bé, sobre si realment Ferran VI era així, podríem discutir moltes més coses.

I és molt cert que, arran d'aquest panegíric, hi ha el moviment reivindicatiu de 1760. Potser seria el moment d'esmentar un altre historiador molt amic de Lluç, en Josep Maria Gay, que va aportar alguns documents on l'argument és el mateix: revisem la Nova Planta, perquè el mateix Felip V, si visqués ara, amb "*la mudanza de los tiempos*", també ho faria. És un argument totalment retòric i artíficiós, que serveix per demanar allò que es vol sense donar entrada a d'altres visions que podrien ser d'enfrontament o de rebuig de l'autoritat real.

Jordi Llimargas

Sobre el panegíric de Caresmar, curiosament el lloc on l'he trobat és un manuscrit miscel·lani de la Biblioteca Universitària de Barcelona. En ell, una persona inquieta de mitjan segle XVIII hauria pogut trobar-hi també el Memorial de greuges de 1760, hauria trobat una representació dels col·legis i gremis protestant contra les milícies, hauria trobat documents procedents de diferents llocs, tot, tot amb significació política. És un manuscrit procedent de la biblioteca del convent de Santa Caterina, on, a banda de llegir els annals que duia el bibliotecari, es podien consultar documents que explicaven l'actualitat i que procedien de diferents àmbits administratius.

El que jo volia remarcar en aquest panegíric és que hi ha la censura dels monarques anteriors. No hi ha la nota dient “*En España no hubo...*”, sinó que diu que tan pirata i tan lladre era Alexandre Magne com alguns dels antecessors de Ferran VI. A mi em sembla que hi ha una censura a les monarquies expansionistes, aquelles que carreguen amb una fiscalitat excessiva i promouen massa llesves i reclutaments. És a dir, es busca un tipus de monarca que, per conjuntura o per obra dels seus ministres, és el que ha estat Ferran VI. Fins i tot, penso que l’elogi a Ferran VI potser és desmesurat perquè es vol expressar un desig envers el monarca que ha d’arribar, que és Carles III.

L’objectiu principal de la meua recerca era la Junta de la Província durant la Guerra Gran, i en aquest context jo buscava si hi havia coherència entre les actuacions d’aquesta Junta i els memorials o projectes anteriors. He vist que sí, i que molts dels continguts dels textos reivindicatius del XVIII tenen aplicació pràctica durant la Guerra Gran. És clar que tot això caldria anar-ho documentant molt més al llarg del segle.

Ramon Grau

Volia fer simplement una observació a propòsit de la comunicació de Miralles, que també m’ha semblat molt interessant, encara que per la seva natura és una mica difícil de seguir en una exposició oral, i haurem d’esperar a llegir-la per poder seguir al detall el resultat de la seva persecució detectivesca dels manuscrits. Com la comunicant ja ha dit prou bé, l’avaluació de Pujades com a historiador ha sofert oscil·lacions. Es començà el segle XVIII amb una valoració molt alta, i per això s’el va anar a copiar a París, i després hi hagué un moment en què aquesta fama començà a decréixer. Aquesta minva és posterior a la intervenció de Serra i Postius, en el punt clau de la historiografia del set-cents, el moment de la introducció del criticisme historiogràfic. Això ho dic perquè de vegades es parla de Serra i Postius –fins i tot s’han fet tesines– com si es tractés d’un historiador crític perfectament incorporat al moviment renovador del segle XVIII, quan és tot el contrari, i els mateixos acadèmics de Bones Lletres li van fer notar que no es podia creure, com es creia, falsaris com Barrelles. Crec que és interessant remarcar que hi hagué una evolució de l’estimació de Pujades al llarg del XVIII i seria bonic de poder veure com se situaven diferenciadament els acadèmics, perquè, evidentment, no és el mateix que Serra i Postius expliqui els horrors de Pèire de Marca i digui que Pujades és tan important, com que això ho digui el marquès de Llió en un tractat de metodologia escrit conforme als nous criteris historiogràfics. A la darrera part del segle, un Capmany, per exemple, era molt escèptic respecte a allò que representava la indagació dels orígens a l’estil de Pujades; com és sabut, la seva posició com a historiador era prescindir de l’antiguitat llunyana, sobre la que considerava que no hi ha documents fidedignes, i concentrar-se en l’Edat Mitjana. Més tard, en canvi, Torres Amat, en el seu diccionari, recull i reproduceix les paraules de Serra i Postius sobre Pujades, i Pròsper de Bofarull diu que Pujades marca el model d’història de Catalunya que cal fer, malgrat “*los lunares que afean a la obra*”, em sembla que diu textualment. I encara Antoni de Bofarull encapçala la seva *Historia crítica de Cataluña* de 1878 dient que l’únic antecedent vàlid de la seva obra és Pujades. En tota aquesta recuperació de Pujades al segle XIX hi ha un silenci clamorós –em sembla– i molt important, i crec que en aquest Congrés ens interessa saber remarcar-ho: la preferència per Puja-

des es complementa amb l'oblit de Feliu de la Peña, que fou la darrera història general de Catalunya feta en temps del règim autònom i que arribava als temps moderns.

Eulàlia Miralles

És clar que provar de fer el seguiment d'una transmissió manuscrita en una comunicació no és fàcil i explicar com es relacionen els manuscrits dins d'aquesta tradició resulta definitivament difícil. De tota manera, he volgut deixar clar que al segle XVIII hi havia en circulació una gran quantitat de manuscrits amb els textos de Pujades, i també fer palès que el manuscrit 117 de la Biblioteca Nacional de París, que és el que reporta la versió castellana autògrafa de Pujades –encara que amb interpolacions de mà posterior que són les que han creat els problemes de datació de l'obra–, és inèdit en la seva primera part; és a dir, que l'edició de l'any 1829 es va fer sobre la traducció de Tarazona, alterant-la una mica.

A propòsit de les oscil·lacions de l'avaluació de Pujades dins l'Acadèmia de Barcelona, des de 1700 fins al moment final de l'edició de la *Corónica*, el 1832, i encara una mica més enllà, el que és més interessant és que l'apreci varia segons les etapes, i fins i tot dins la producció d'un mateix acadèmic. Pel que he pogut veure als fons de l'Acadèmia, que no és certament tot el que s'hi troba, no són el mateix els primers escrits del marquès de Llió que els últims o que les *Observaciones*, i la variació és en funció de si som davant de notes de treball, de discursos o d'un tractat; tot i això, hi ha, evidentment, una línia discernible entre unes manifestacions i les altres.

Crec també que caldria replantejar la figura de Pere Serra i Postius, perquè, independentment de que sigui qüestionable que es tracti o no d'un historiador crític, és una personalitat bàsica per entendre no només les inquietuds dels homes de l'Acadèmia de Bones Lletres sinó també la historiografia que es feia al segle XVIII i la recepció de la historiografia anterior. Sempre s'ha dit que els acadèmics atribuïen a Serra certes vel·leïtats que no acabava de tenir, i ell en va ser plenament conscient, i de vegades s'en queixava a la correspondència que mantenia amb altres membres de l'Acadèmia, concretament amb Antoni de Bastero.

Respecte a Feliu de la Peña, el que s'observa llegint alguns discursos acadèmics és que moltes vegades l'avaluació de Pujades es fa per comparació amb Feliu de la Peña (com passa, val a dir-ho, també entre altres autors). És a dir, primer s'exposen les raons de Feliu de la Peña sobre un punt concret, i després les contraposades de Pujades, o a la inversa, per acabar conclouent, per norma general, que tots dos tenen raó. Al final, el pes específic de Pujades en la tradició autòctona sovint feia decantar la balança a favor seu. Però és clar que es tracta d'un camp que s'hauria d'estudiar amb més profunditat, sobretot pel que fa al silenci sobre Feliu de la Peña.

Joaquim Albareda

Jo voldria formular una pregunta a Eulàlia Miralles a propòsit de la seva comunicació tan interessant. D'aquest seguiment de la Crònica de Pujades (ja sé que és només una part molt concreta del treball de l'Acadèmia), ¿es desprèn la conclusió que planteja, per exemple, Rosa Maria Alabrús en el seu llibre sobre l'opinió dels catalans i Feliu V? Hi ha un rerefons d'austriacisme en el sentit d'intentar plantejar amb vocació historicista la reivindicació (Alabrús en diu:) *nacio-*

nalista? Oblidem potser aquesta paraula, que té un regust massa contemporani; però, més enllà de la investigació erudita, ¿es desprèn aquesta voluntat política? Es pot pensar que l'esforç de l'Acadèmia és una anella més de tots els ressons de l'austriacisme, ja molt evolucionat evidentment, i que omple un buit important en aquell gran desert que hi havia entre 1714 i l'inici del catalanisme o del federalisme al segle XIX?

Eulàlia Miralles

És evident que darrere la intenció de l'Acadèmia de fer una història de Catalunya hi ha una clara intencionalitat política, com la té recuperar Pujades, malgrat que aquesta voluntat pugui semblar únicament erudició. Ara bé, això no és nou de l'Acadèmia ni és nou del segle XVIII, sinó que ha passat abans i continuarà passant.

Sebastià Solé

En relació amb aquesta dimensió política, voldria fer una pregunta a la professora Miralles. Ha dit que les denúncies del pillatge en els arxius catalans per part dels francesos ha tingut resposta en unes publicacions franceses (suposo que es tracta de publicacions contemporànies, del nostre temps). M'interessa remarcar que aquest pillatge té una transcendència política, perquè es fa als segles XVII i XVIII, quan els reis envien gent a buscar els documents per ampliar els seus drets i territoris. I a més a més, la titularitat dels arxius, i qui té dret o no als documents, és també un tema viu, i especialment al nostre país, que ha sofert molts pillatges, i no solament als segles XVII i XVIII, sinó també en el XIX i en el XX. Davant d'això, la meua pregunta és: aquestes respostes franceses, quin fonament tenen? És a dir: com defensen aquest pillatge?

Eulàlia Miralles

A veure. D'entrada, les respostes esmentades són coetànies a l'edició de 1829-1833, és a dir, són del segle XIX, i apareixen en una revista que es diu *Le Publicateur* cap a l'any 32, si no recordo malament. Tot el que he pogut veure'n jo és el fragment que transcriuen els tres editors de la crònica de Pujades, en el volum vuitè. Bàsicament, el que diuen és que el pillatge no va existir. La raó per la qual els editors van criticar de manera tan dura l'acció de Marca en relació amb Pujades és perquè evidentment Marca havia fet servir molta de la documentació aplegada per Pujades, no només a la *Corònica*, sinó també als *Flosculi*, manuscrits que també es troben a la Biblioteca Nacional de París i que possiblement van seguir el mateix procés d'expatriació que els tres volums de la *Corònica*. És en relació amb aquest fet, precisament, que hi ha la petita picabaralla.

Manuel Rovira

El treball presentat per la professora Miralles, em porta a preguntar-li: és que pensa preparar una edició crítica de la crònica de Pujades? Seria molt interessant un cop s'hagi acabat d'orientar en aquest laberint de còpies i d'edicions.

Eulàlia Miralles

El que ara estic treballant és la catalogació dels *Flosculi*. El que s'ha de fer per a l'edició crítica de Pujades –que és el que en principi tinc la sensació que s'ha de

fer, però que és una feina molt llarga i per més d'una persona— és, primer de tot, saber exactament què hi ha als tres manuscrits dels *Flosculi*. En segon terme, acabar de localitzar tota l'obra de Pujades, perquè n'hi ha molta que és inèdita i desconeguda, escampada per biblioteques de tot Catalunya, no només a Barcelona, sinó també a Vic, a Girona i en altres fons; reconstruir la seva biblioteca, que és una cosa que ja he anat fent parcialment. I després, editar la crònica catalana, perquè sense entendre exactament quin és el procés d'elaboració d'aquesta i les modificacions que va haver de patir fins arribar a l'edició de 1609, resulta un pèl difícil comprendre la castellana. Aquesta part castellana és especialment interessant, sobretot per les interpolacions, que des del meu punt de vista són de Francesc Fornés, un personatge proper a la política de Pèire de Marca. Hi ha també un seguit de manuscrits de Pujades que se suposa que corrien per Barcelona, però que no estan localitzables, o almenys jo no els he sabut trobar. Un d'aquests manuscrits era en mans de Josep Jeroni Besora, i teòricament (segons diu Madurell) va ser copiat l'any 1619; i és clar, no acabo d'entendre com és que el 1619 es podia copiar una obra que es diu que és de 1635, o —si es tracta de la versió catalana— per quina raó es copiava un text que ja estava imprès des de 1609. En fi, com es pot veure hi ha feina per una bona pila d'anys...

II

Segona i tercera sessions, 28 de novembre de 2001. Després de l'exposició de les ponències de Pere Molas i Marina López i de les comunicacions de Lúdia Torra, Montserrat Carbonell i Assumpta Boba, Anna Alonso i Lluïsa Rodríguez, Isabel Fargues i Roser Tey, Octavi Alexandre, Lluís Gassiot, Rafael Cerro, Enric Comas, Sebastià Solé i Joan Pons, i Mercè Renom. Moderador: Sebastià Riera

Joaquim Albareda

En relació amb les aportacions de Marina López i Sebastià Solé —i ahir Jordi Llimargas també anava en el mateix sentit—, voldria dir que fan ja indiscutible la significació dels memorials de mitjan segle XVIII, que són un senyal inequívoc d'inflexió política, encara que hi ha hagut moments de vacil·lació al voltant del Memorial de greuges de 1760. I encara que l'adjectiu d'austriacista és el de menys, jo els considero ressons que queden de l'austriacisme, en la mesura que hi ha un historicisme que evoca unes institucions i llibertats perdudes. Avui això ha quedat més clar. La realitat política que emergeix i que veiem als memorials és una expressió que procedeix d'una gent cultivada políticament, que fa plantejaments en un to moderat, perquè —no ho oblidem— són dins el règim; però que, malgrat això, se senten incòmodes, veuen que no hi ha marge d'actuació política, comparen la seva situació amb la de les institucions anteriors abolides, amb el Consell de Cent, i evidentment no hi ha color.

A això cal afegir-hi, com ho ha fet Pere Molas a la seva ponència, la realitat subjacent, la dels gremis com a aixopluc social, de fet l'únic que queda amb sentit participatiu i que dona àmplies oportunitats per articular la societat. Avui en dia, els gremis es veuen amb uns altres ulls en l'aspecte productiu, no són considerats tan conservadors ni tan carrinclons com s'els havia pintat. S'els atribueix

—per exemple, a la bibliografia anglesa, i entre nosaltres Jaume Torras— una capacitat d'incorporar-se de manera flexible a la dinàmica del capitalisme naixent. És a dir, dins dels gremis hi ha empresaris capitalistes. Però el que ens interessa més aquí és el punt de vista social: que el gremi és el paraigua que permet articular el descontentament social, vehicular la protesta; i això ho veiem molt clar en les protestes municipals dels anys centrals del segle, estudiades per Torras i Ribé, Enric Tello i altres, on els referents de les llibertats tornen a sortir. És a dir, quan hi ha un missatge polític en aquestes protestes, és el de les llibertats polítiques i del sistema abolit. Ens falten més estudis d'aquesta mena, i cal animar nous investigadors perquè estudiïn aquesta realitat de base que són els gremis.

I encara n'hi ha un altre, de canal organitzatiu i de participació, molt prometedor, apuntat recentment per Joaquim Maria Puigvert, que són les obrieres parroquials, en la mesura que són un mecanisme de participació laic sota el paraigua de l'Església. D'acord que hi ha un procés de jerarquització i de castellanització de l'Església, dirigit pels bisbes; però també és cert —com ha constatat Puigvert— que les obrieres, en molts pobles, mantenen estructures participatives idèntiques a les d'abans de 1714. És a dir, que hi continua havent una participació directa del poble en aquestes organitzacions eclesiàstiques i que, a més a més, s'estableixen uns lligams de participació amb els integrants dels gremis i dels governs municipals. Aquesta és, doncs, una altra via que caldrà explorar i que pot donar lloc a tesines i tesis.

Pere Molas

Jo vull respondre, potser no directament, sinó amb una reflexió de caràcter general. Sempre que pot o quan les circumstàncies són propícies, els grups que integren la societat catalana expressen d'una manera o altra, segons els seus interessos respectius, el que avui denominariem fet diferencial: un rebuig total de l'absolutisme borbònic a Catalunya i fóra de Catalunya. Un cop caiguda la monarquia de Carles IV, es poden trobar crítiques duríssimes de la Nova Planta, com per exemple la que fa a València Francesc Xavier Borrull, un home d'indubtable adscripció conservadora, pertanyent segurament a la magistratura i afecte, per tant, a la Companyia de Jesús. Borrull, en una obra que ha quedat marginada, reivindica el foralisme i fa una crítica desqualificadora de l'obra de Felip V, carregant-ne les culpes a la procedència francesa del ministeri que l'aconsellava. Pel que fa a Catalunya, podem fixar-nos, per exemple, en les Corts de 1789. Campomanes hi porta el seu projecte de reforma agrària, i els procuradors de la ciutat de Barcelona responen que Catalunya és una realitat diferent, on els problemes agraris són resolts mitjançant l'emfiteusi. És clar que dir que tot és resolt en el moment que s'inicia el conflicte de la rabassa morta és molt discutible; a la declaració potser importa més el sentiment de classe, però és significatiu trobar-hi sempre aquesta afirmació que Catalunya és diferent i que aquí no valen les solucions generals de la Monarquia.

Sobre les comissions que formen els gremis, cal dir que, encara que són dissoltes o perseguides de vegades, després es tornen a constituir. Per exemple, els anys 1773 i 1774 al govern li interessa dissoldre-les i empresonar els seus dirigents, molt bé; però com que l'any 1779 hi ha una guerra contra la Gran Bretanya i convé armar vaixells, hi torna a haver una comissió de col·legis i gremis que dura tres o quatre anys, fins que acaba la guerra i es signa la pau.

Pel que fa a les obreries i a les confraries, són importants no únicament en el sentit de la participació sinó en el de la conservació de l'estructura del règim del Consell de Cent. Per exemple, a la confraria de la Minerva de Santa Maria del Mar segueix havent-hi l'obrer cavaller o l'obrer ciutadà, l'obrer mercader, l'obrer artista i l'obrer menestral; de manera que aquestes diferències i articulacions que s'han perdut en el govern municipal, d'on han estat bandejades, segueixen en altres àmbits, en aquest cas el religiós. Seguint l'argument que he exposat a la meua ponència, el gremi és el lloc on es conserva la forma d'articulació institucional de la ciutat antiga, on segueix havent-hi consell, prohoms, cònsols, credencers, clavaris, etc. El cas de les obreries és, doncs, un cas particular d'aquest fenomen.

Aprofito ara per fer un parell d'observacions en relació amb la ponència de Marina López i amb la comunicació de Sebastià Solé. En primer lloc, en el cas del Principat de Catalunya –a diferència d'Aragó i de València, i em sembla que també de Mallorca– és molt important el pes del governador de Barcelona, del corregidor, perquè és el segon en l'escala de comandament, mentre que en altres llocs aquesta posició correspon a l'intendent. Així, podem veure com Montemar és corregidor i després capità general interí precisament per la seva posició en la línia de comandaments militars. En segon lloc, l'Ajuntament de Barcelona, més que un ajuntament aristocràtic, és un ajuntament nobiliari, que no és exactament la mateixa cosa. Hem parlat de la reivindicació de la classe dels títols. Es pot interpretar que la reclamació és deguda a que hi ha hagut una deserció després de l'hora inicial i que es vol que l'Ajuntament no quedi sols en mans dels cavallers o sigui dels nobles no titulats, o dels tinents que tenen els càrrecs per subrogació? Crec que això enllaça amb l'al·lusió de Sebastià Solé al fet que, quan s'envien procuradors a les Corts, es mira que hi hagi un regidor amb títol i un regidor cavaller. Hi ha un intent, doncs, de frenar la deserció dels nobles titulats?

Marina López

Aquest és un tema molt esmentat a l'obra de Torras i Ribé, en relació amb l'Ajuntament de Barcelona i, més en general, amb els dels caps de corregiment. Crec que és un fenomen que caldria estudiar més. La cronologia de les dades que ofereix Torras i Ribé sembla, quan s'estudia en detall, una mica confusa, perquè sembla que hi hagi contínues marxés endavant i endarrere. La meua impressió pel que fa a l'Ajuntament de Barcelona –encara que caldria estudiar-ho amb més detall– és que no es pot parlar en absolut d'una deserció de la noblesa.

He parlat d'un document de 1804, que es refereix a la dificultat de reclutar els regidors que es necessiten per governar la ciutat, però no sols nobles sinó també persones d'una certa categoria –l'expressió que s'utilitza és "*arraigo*"–, que no vol dir una categoria social precisa sinó unes determinades rendes. Aquesta nova conceptualització té a veure, entre altres coses, amb la preocupació pel problema de la corrupció municipal. Es creu que una manera de combatre-la és garantir que les persones que arriben a regidors tinguin uns ingressos clars i assegurats. I en aquell moment final del segle borbònic, no només els títols sinó l'alta burgesia, o els intel·lectuals, com és el cas del personatge que representarà Barcelona a les Corts de Baiona, Josep de Vega i Sentmenat, tota aquesta classe està disposada a acceptar el nomenament com a regidors supernumeraris proposat pels capitans generals sempre que el càrrec no sigui vitalici. Però aquesta

nova concepció del regidorat afecta sols un segment particular dels regidors, triats per fer front a les exigències reals de l'administració, i no pas als regidors antics, que tenen el càrrec de per vida o l'han obtingut per herència i que tenen una percepció molt diferent.

Per això, caldria relacionar les notícies sobre la deserció aparent de determinats grups socials amb els canvis que experimenta l'exercici del càrrec de regidor dins d'uns ajuntaments que, com el de Barcelona, han de fer front a les demandes d'un creixement urbà important. Per un costat, hi continua havent la percepció del càrrec com a honor, transmès de pares a fills i que no obliga a res, i per l'altre, hi ha el càrrec com a càrrega, que recau en els regidors que arriben a ocupar places que han quedat vacants o que són triats com a supernumeraris, justament per compensar la inactivitat dels regidors antics. És a dir, que la clau no és tant la desafecció dels nobles com la transformació de la mateixa natura del càrrec.

Sebastià Solé

Al treball que presentem, no hem estudiat específicament el nivell de noblesa dels diputats de l'Ajuntament de Barcelona, però seria una cosa fàcil de resseguir. Sí que ens hem ocupat del sistema de designació de representants, que suscita alguns dubtes. Quan es planteja l'oportunitat de tenir diputat a la Sala de Mil·lones, arriba a Barcelona un informe de l'Ajuntament de Saragossa sobre el sistema d'elecció. Teòricament, es tracta d'un sorteig, on cada ciutat tria dos representants (dos titulars i dos suplents), i d'aquests dos elegits per cadascuna de les ciutats és triat per sorteig a Madrid un únic representant. Si no m'equivoco, el primer que surt, el 19 de setembre de 1767, és Ramon de Ponsich, i quan se l'ha de substituir, el 1771, resulta elegit Francesc de Novell. És sospitosos que els dos sortejos afavorissin dos dels representants de l'Ajuntament de Barcelona, encara que més endavant, em sembla que el 1779, serà nomenat un delegat de Girona.

Dins l'Ajuntament de Barcelona, es planteja un problema, que apunta cap a un altre aspecte. Sembla que al sorteig dins el consistori no eren inclosos els tinents de regidor. Un tinent va recórrer i va guanyar el recurs, de manera que els tinents i no sols els regidors propietaris van ser incorporats com a candidats a la diputació.

De tota manera, a les representacions exteriors del municipi, sí que s'afavorí la presència de títols, com és el cas del marquès de la Manresana.

Ramon Grau

En primer lloc, volia remarcar la importància d'aquests noms que han anat sortint a les ponències, comunicacions i al debat en curs. Ramon de Ponsich o Francesc de Novell, amb alguns altres homes de la mateixa extracció, són els regidors nobles no titulats que solen presidir les comissions municipals a la darretra part del segle XVIII. S'els podria qualificar ja com uns professionals de la política i de l'administració. Caldria estudiar-los des d'aquesta perspectiva, com a polítics catalans importants de la segona meitat del segle borbònic.

I ara voldria fer una síntesi, potser massa esquemàtica, d'aportacions que s'han anat fent fins ara, amb voluntat de relançar el debat en un altre sentit. De l'exposició de Sebastià Solé, agafo la idea subjacent que, al llarg del segle XVIII, com al llarg del XX, o del XIV, els actors sempre vénen a dir el mateix, és a dir, tenen una

particel·la que van repetint amb petites variacions. I així, veiem que els representants del rei sempre presenten les mateixes tendències, i ara que hem començat a escoltar els que no són representants del rei sinó ciutadans, també els trobem repetint actituds, amb una perseverança paral·lela a la d'aquells. Com ha dit Pere Molas en una intervenció anterior: és tota la societat la que rebutja l'absolutisme, ningú no hi està còmode, i tothom el rebutja, sempre que es pot. I aquí addueixo de nou el comportament de Capmany. Mentre governaven Carles III i Carles IV, Capmany lloava la seva saviesa i proclamava l'amor que desvetllaven els reis, però a la que caigué la monarquia, immediatament denuncià l'absolutisme i la Nova Planta i es preparà per escriure una nova pàgina de la història. Entre els sentiments reals i les paraules hi havia, sota l'Antic Règim, una gran distància.

Jo crec que actualment hem arribat a un consens sobre aquest aspecte, un consens antisoldevilià, per molt que haguem de continuar llegint Soldevila, perquè és un clàssic. Però si Soldevila es feia ressò d'una tradició que ve del final del segle XIX i que diu que hi havia una voluntat suïcida, ara aquesta voluntat suïcida no la veiem per enlloc. Dins d'aquest consens general entre els historiadors catalans actuals –i deixo de banda les polèmiques exteriors, amb historiadors com ara Martínez Shaw–, trobo que hi ha dues posicions diferents que crec que seria bo que compartissin més coses de les que ja comparteixen.

Hi ha una teoria que arrenca de la línia clàssica del catalanisme, segons la qual aquí, a l'interior, no hi ha hagut possibilitat de fer política, perquè la monarquia ho ha impedit arran de l'Onze de Setembre de 1714. D'acord amb aquesta percepció, sols es pot buscar la persistència de l'esperit polític català entre els exiliats, i a això respon l'interès per l'austriacisme, i en especial per l'austriacisme posterior a la Guerra de Successió. Darrerament, i sobretot per obra d'Ernest Lluch, s'ha proposat la idea que aquest austriacisme, que s'havia anat desenvolupant al marge de la vida quotidiana del país sota els primers Borbons, hi reingressà, avançat el segle, en temps de Carles III, i aleshores vivificà la política. La lògica d'aquesta teoria porta, de vegades, a parlar d'austriacisme a la segona meitat del XVIII.

Trobo problemàtic classificar les manifestacions en pro de la reforma política o els desacords amb la línia ministerial, a l'època de Carles III de Borbó, sota el rètol d'austriacisme, perquè potser dóna massa importància a una línia purament teòrica en detriment de la nascuda de les experiències concretes que viu el país sota Felip V, Ferran VI i el mateix Carles III. Per abonar aquella filiació, s'ha posat en relleu els orígens familiars austriacistes d'un Romà o d'un Capmany. Però una cosa és reconèixer aquest fet, i una altra ben diferent és explicar la seva actitud perquè són descendents d'austriacistes; entre altres coses perquè, de vegades –com Pere Molas ens podria explicar amb tot detall– les opcions austriacistes i borbonistes, ja passada la Guerra de Successió, són força casuals o contingents i varien dins d'una mateixa família.

En aquest sentit, jo seria partidari de reprendre les darreres reflexions d'Ernest Lluch, que es va adonar que l'associació del corrent polític antiabsolutista amb el nom d'una dinastia deixava fora el concepte fonamental de l'austriacisme. L'austriacisme d'abans de 1714 tenia una aposta econòmica, i Albareda ha insistit en aquest aspecte concret de la viabilitat de l'opció política per la solidesa del projecte econòmic subjacent. Però aquesta construcció fou, en qualsevol cas, conjuntural, expirà amb el final de la Guerra de Successió i, no obstant això, l'aposta polí-

tica continuà. Però, ¿quina és la substància d'aquesta aposta política? El constitucionalisme català anterior a 1714, o si es vol, el record de l'aparell institucional abolit, i no sols un record passiu i enyoradís, sinó la memòria de com es feien les coses i la tendència a aplicar les mateixes solucions o a reconstituir les estructures tradicionals. Tot això té un abast molt més ampli dins la dinàmica política del set-cents català que allò que es pot encabir dins el nom d'austriacisme.

Per això penso que es podria definir una segona línia d'anàlisi, que es fixa més en la pràctica política. Crec que l'argumentació de Pere Molas centrada en els gremis és molt aclaridora, perquè mostra els límits de la Nova Planta en posar en relleu que, per sota d'aquesta nova estructura política, de pes indubtable, continuava havent-hi institucions organitzades segons la filosofia política del Consell de Cent mateix, i que el règim borbònic, en els moments de tràngol, hi hagué de recórrer, com també ha explicat Marina López. Podríem dir que aquestes aportacions, com la de Sebastià Solé, apunten a una visió endògena de la dinàmica política del segle borbònic.

Penso que aquestes dues visions no són mútuament excloents i que caldria trobar l'equilibri i el lligam entre els elements posats en relleu per tots els investigadors que han anat descobrint la vitalitat política catalana del XVIII. Probablement, l'experiència del segle XX, amb la guerra civil de 1936-1939 i la dissolució o difuminació del franquisme després de 1975, ens dóna un exemple, amb moltes diferències que són òbvies, però comparable al capdavant, de fins a quin punt els exiliats poden retornar i fer fructificar el país si el país no és ja terreny abonat. Sabem per memòria directa que el període 1939-1975 comportà canvis molt substancials en la vida catalana i espanyola. Segurament podem pensar que aquestes transformacions, que dificultaren la incidència dels exiliats polítics al final del franquisme, han estat incommensurablement més profundes que les del segle XVIII, però potser no és tanta la diferència des del punt de vista de l'impacte psicològic.

Joaquim Albareda

Sobre la primera part de la teva intervenció, Ramon, voldria dir que tota aquesta dissidència, totes aquestes maneres diferents de veure com es podia organitzar el país, i en concret penso en el Memorial de greuges de 1760, tenien un referent molt proper que era França. Fins i tot, hi ha un moment on aquest model és adduït. A les ciutats de França, hi ha representació estamental; és a dir, que proposar-ho aquí no era un invent, no era un salt en el buit ni res de massa agosarat, ni molt menys política-ficció. El model francès, que permetia sistemes de representació a les ciutats amb mecanismes com els que aquí havien estat suprimits, era un fet molt proper i conegut.

Estic convençut que el 1714 molts filipistes criticaren la liquidació dels furs i de les constitucions, perquè havien pensat que es repetiria la solució de 1652, és a dir, que tot quedaria en una retallada d'atribucions i un augment de les regalies seguida d'un oblit del conflicte passat i del retorn a la normalitat de sempre. I de fet, molts missatges de Lluís XIV al seu nét van en aquest sentit, perquè el que volia Lluís XIV, arruïnat, era acabar aviat la guerra. La proximitat francesa ajuda força a entendre les expectatives d'aquella gent, que jo penso que eren molt raonables.

Plantejades així les coses, jo hi estaria molt d'acord. De fet, insisteixo que jo no utilitzo el terme austriacisme per a la segona meitat del XVIII, i per això he anat

parlant sempre de ressons, ecos o evocacions de l'austriacisme. En tot cas, serien manifestacions a favor de les llibertats perdudes i d'un constitucionalisme que era la pedra fonamental de tot el sistema polític català i que era el principal referent del sentiment de catalanitat. Quan parlem de les percepcions del segle XVIII, cal tenir present que la gent se sentia catalana per les constitucions, no per la llengua.

No sé si hi ha tanta diferència entre les dues interpretatives. Crec que el desllogador és el pragmatisme. Homes com Romà i Rossell, que representava realment molta gent de les classes emergents, s'adonaren que aquí no hi havia res a fer i que, per tant, calia jugar segons les regles de joc noves, les de l'absolutisme. És clar que no era el que trobaven més adient i és clar que sabien que segons què diguessin els tocava rebre. Com li va passar a Gregori Mayans, i sense fer cap reclamació directa al rei. És a dir, els límits del joc eren coneguts de tots, i això imposà el pragmatisme. Es tractava d'acceptar la situació, de moure's a dins d'ella i, sempre que era possible, mirar de recuperar una mica de terreny. Aquesta actitud setcentista és la que ajuda a comprendre l'actuació a Cadis de Capmany, que no havia oblidat totalment aquell fil conductor. També ho feia León de Arroyal, tot i ser liberal i acceptar l'unitarisme, perquè en aquell moment es pensava la nació en termes de nació de ciutadans, segons els conceptes il·lustrats, i ja no apareixia en primer pla el concepte de nació cultural.

En fi, en aquestes trajectòries, jo hi trobo que, més que confrontació, hi ha convergències i divergències entre diverses possibilitats segons els moments, amb moltes contradiccions en l'ordre personal, però és que això és una cosa ben humana.

Pere Molas

En algun punt, jo seria més pessimista que Albareda, i particularment sobre les possibilitats que podia haver-hi el 1714 per expressar terceres vies. La ruptura fou molt forta, i cal insistir en el canvi de la base social de les institucions i en les discontinuïtats de l'etapa de Felip V. La base social de la Nova Planta, sobretot en municipis grans com Barcelona, era relativament estreta en relació amb la que hi havia darrere de les institucions suprimides. Quan arribaren moments de crisi, el sistema fallava. Primer foren crisis circumstancials, i es resolien amb la reintroducció de la diputació dels gremis. Però quan arribà la Guerra Gran, a final de segle, no n'hi havia prou amb aquesta pràctica. Què calia fer als ajuntaments? Ampliar-los, incorporar els que podríem denominar potser notables, anar cap a la solució dels regidors no vitalicis, com s'ha explicat aquí, retornar a la insaculació segons les propostes estudiades per Torras i Ribé, anar cap a una forma de representació censitària, etc. En definitiva, desbordar els límits tan estrets de la Real Cédula Instructoria, amb els 24 regidors, insuficients per fer front als problemes d'una societat que ha crescut molt. Si a això, hi afegim totes les altres qüestions que hi pot haver, militarisme i antimilitarisme, llengua, nació, etc., la situació esdevé molt més complexa. I arriba un moment en què el corregidor i els regidors no se senten prou legitimats, i aleshores s'acudeix a una junta de la noblesa, a una junta dels col·legis i gremis, a juntes mixtes; en fi, gairebé a governs de salvació pública.

Sebastià Solé

Entenc que aquesta discontinuïtat existeix, i estic d'acord que convé no parlar d'austriacisme més enllà dels anys trenta del set-cents.

Ramon Grau

Em sembla claríssim, quan es llegeix *L'alternativa catalana* de Lluch, en quin sentit històricament tan concret Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria són qualificats d'austriacistes. En ells, l'austriacisme és una opció política bàsica, esdevé un tret molt individual que els marca fins a la mort. És gent lligada concretament a la causa de l'Arxiduc Carles durant el conflicte successori, que, després, seguint l'emperador o l'emperadriu, s'en van a Viena o a Itàlia, a les possessions imperials, i hi exerceixen càrrecs. Són els austriacistes per excel·lència, passada la Guerra de Successió (a Àustria ells són, en canvi, el *partit espanyol*). Ara bé, parlar d'austriacisme en gent nascuda sota la Nova Planta em sembla més aviat confusionari, amb independència dels seus orígens familiars; perquè, és clar, si l'avi d'un polític de l'època de Carles III de Borbó era austriacista abans de la Guerra de Successió, això no ens diu gaire cosa. En aquell moment, els Habsburg eren reis a Espanya i tothom que tingués una certa presència pública havia de manifestar-se afecte a la dinastia regnant. De la mateixa manera, després de consumada l'entronització de Felip V serà molt difícil fer abstracció que ell i la seva família són reconeguts internacionalment com la nova dinastia reial espanyola i que exerceixen el poder.

Respecte a Romà i Rossell, per exemple, com a polític pràctic i pensador polític del set-cents avançat, la referència a l'austriacisme em sembla poc rellevant. Com de costum, caldria investigar més i veure, per exemple, si es pot demostrar la seva intervenció en la preparació del Memorial de Greuges de 1760, cosa suggerida per Moreu-Rey i represa per Ernest Lluch, però que no passa de ser una hipòtesi basada en unes analogies de pensament que no crec que indiquin forçosament el protagonisme de la persona. De moment, el primer text conegut de Romà és la defensa dels gremis el 1766, i sabem ara, després dels estudis de Molas a Mataró o Enric Tello a Cervera, que hi havia una consciència àmplia que els gremis eren una estructura real de poder. De manera que Romà el que fa és posar en solfa un discurs apologetic dels gremis barcelonins que acaben de col·laborar amb el marquès de la Mina. Va a remolc de la dinàmica real generada sota la Nova Planta, potser teoritza la nova pràctica, però no s'avança respecte a la política del seu temps, ni –menys encara– actua per cap concepte de fidelitat a l'austriacisme. I si seguim la carrera de Romà i Rossell –ho comentàvem abans amb Pere Molas– aleshores ens trobem amb què de vegades s'explica la seva biografia com una tragèdia perquè fou apartat de Catalunya. Però és que va anar a parar a la Chancillería de Valladolid i més tard a exercir un alt càrrec al virregnat de Nueva España, em sembla que com a regent de l'Audiència de Mèxic...

Pere Molas

...càrrec creat perquè el cap civil del tribunal mai no sigués *criollo*, que sigués sempre peninsular. És a dir, que Romà va anar a Mèxic com a peninsular, com a espanyol, en efecte.

Ramon Grau

Reprement el fil de les trajectòries personals complexes, la seqüència de la biografia d'Antoni de Capmany em sembla representativa d'un cert horitzó generacional, el de la gent que arriba a la maduresa durant la primera meitat del regnat

de Carles III de Borbó. Capmany comença per mirar d'integrar-se en el sistema, és a dir, va a les milícies el 1762, a la guerra de Portugal, després col·labora a la colonització de Sierra Morena i més tard s'instal·la a Madrid, a prop de la Cort. Per què? Perquè, per molt dur que hagués estat el cop de 1714, després hi havia hagut un apaivagament i, el 1759, l'adveniment del nou rei vingut de Nàpols havia desvetllat unes grans expectatives. Sebastià Solé al·ludia abans a la impressió que havia hagut de causar que Carles III de Borbó s'adrecés als regidors de l'Ajuntament de Barcelona en ple Saló de Cent qualificant-los de "*mis amados concelleres*". Capmany, i altres que aniran a les Corts de Cadis, com León de Arroyal, són fills d'aquesta conjuntura i, sols indirectament, continuadors del denominat austriacisme.

Jordi Peñarroya

Jo el que veig és que, a la Guerra de Successió, com abans a la Guerra dels Segadors, el que es discuteix no és una qüestió dinàstica, sinó dues concepcions de com organitzar Espanya com a Estat. I aquest conflicte que, de forma sagnant, comença a decantar-se a la Guerra dels Segadors, esdevé una constant històrica, que encara no està resolta i continua fins els nostres dies. Que en un moment determinat siguin austriacistes i borbònics és una qüestió anecdòtica, una etiqueta que correspon a un temps concret, però el debat històric és més ampli, tan ampli que encara no s'ha acabat de resoldre bé.

Marina López

Jo, quan sento la paraula austriacisme, potser de manera equivocada, començo a pensar en una certa altura intel·lectual, en un cert grau d'elaboració del pensament constitucionalista. Això és el que revelen els estudis sobre Vilana Perras i Amor de Soria. En canvi, a les experiències aportades per Pere Molas avui, o en determinades frases del conegut llibre de Torras i Ribé, veiem un altre estrat, una memòria viscuda, mamada del pit de la mare, sense gaire elaboració, que em fa por d'associar als plantejaments a nivell de '*problema de estado*' que suggereix el terme austriacisme. Penso que a Soldevila li haurien agradat els descobriments moderns d'aquestes vivències més modestes i interiors, aquesta pervivència del sentiment, molt lligada als costums o als hàbits. L'organització de l'administració municipal de Barcelona sota la Nova Planta és plena d'aquestes pervivències o retorns de formes que anaven associades al govern dels consellers i al Consell de Cent.

La pressió dels problemes compta molt en la materialització d'aquesta persistència d'un tarannà polític. Alfons Zarzoso ha descrit molt bé el procés que porta del desmuntatge de la sanitat municipal del Consell de Cent a la seva reconstitució a l'inici de l'Ajuntament de Nova Planta. Davant dels problemes reals de la ciutat, què han de fer les autoritats borbòniques? No tenen altra alternativa que restaurar les representacions corporatives: ho fa el marquès de la Mina el 1766 a favor dels gremis, i el 1802 es fa a favor dels fabricants d'indianes, perquè en aquell moment són els únics que saben on viuen els obrers. Les elaboracions doctrinals són molt abstractes, però a la investigació afloren els fonaments dels passos teòrics. Com argumenta Mercè Renom, abans de la revolució liberal es va arribant a les conclusions d'una estructuració més oberta de la política en relació amb problemes tan específics com el proveïment de queviures a les ciutats.

Jordi Llimargas

Ahir, quan Albareda parlava de Necker, jo pensava en la hipòtesi que potser a l'Europa del segle XVIII hi hagué una revifalla de les assemblees de comunitats, dels estats provincials, és a dir, d'antics estats desproveïts de capacitat legislativa, i que això podria haver inspirat aquí un cert moviment de contestació a l'absolutisme espanyol.

Pere Molas

Em sembla que ahir Albareda al·ludia al famós desdoblament del tercer estat en els estats generals, que ja havia estat assajat de forma territorial a França, però a partir d'uns altres principis, una mica els principis de la fisiocràcia, segons els quals el govern pertany als propietaris rurals, sense consideracions estamentals. És una altra forma d'assemblea; no és la perduració dels estaments. De fet, es tracta dels contribuents. Per exemple, a la revolució belga o brabançona de 1789, un cop expulsats els austríacs, es produeix una divisió entre els que volen una representació estamental que aniria més lligada a l'Església, i els que volen una representació de caire liberal. Són dues maneres d'oposar-se a l'absolutisme que conflueixen en el seu rebuig però, després, en desenvolupar-se, els uns esdevenen 'patriotes' i els altres, 'estatistes', partidaris dels estats tradicionals.

Respecte a la referència que feia Albareda a França, caldria tenir ben present el cas d'una ciutat molt propera que és Perpinyà. En aquesta ciutat, que no és conceptuada com a estrangera, l'absolutisme de Lluís XIV no va interrompre la vida política, de manera que subsistiren el govern municipal, els ciutadans honorats, els gremis, etc. Hi ha una continuïtat des dels segles XIII-XIV fins a 1789.

Joaquim Albareda

En efecte, els investigadors actuals arriben a la conclusió que el model participatiu comunal del Rosselló és dels més desenvolupats de França. D'una manera o d'una altra, aquest model tan proper havia de reflectir-se entre nosaltres.

Pere Molas

En alguna documentació gremial del ram dels revenedors o de l'alimentació vaig trobar una dada interessant que crec que et pot servir. Com se sap, els gremis barcelonins tendien a afirmar la seva exclusiva davant de professionals estrangers. Doncs bé, els rossellonesos no eren tractats com a tan estrangers com els vinguts de més al nord. No eren de Barcelona, no eren súbdits del mateix rei, però quedaven més assimilats.

Joaquim Albareda

Jo simplement afegiria que, efectivament, a mesura que va avançant el segle, va augmentant aquesta distància entre el model triomfant, el borbònic, i el model de la societat catalana. I que la gent percebia aquesta distància. Ja no hi havia la pura repressió del començament, que feia que, per exemple, un col·laborador dels Borbons, com Milans, fos detingut el 1716 perquè comerciava amb exiliats a Roma. Això era molt fort. Era una desconfiança sistemàtica envers els catalans. Qualsevol càrrec català, per molt borbònic que fos l'individu, era suspecte que en algun moment seria infidel. I això, jo crec que pesa molt en la gent. No hi ha aquí, per tant, un ideari polític, una doctrina; no, no, són coses molt arran de terra, molt

de la vida quotidiana que, entre la repressió i la distància del model polític i econòmic del despotisme il·lustrat respecte a la realitat econòmica i social catalana, va separant els dos models. No hi ha canals participatius, no hi ha mitjans d'expressar les necessitats socials i, per tant, aquí és impossible que hi hagi adhesió ni a Espanya com a nació ni, evidentment, al seu model polític absolutista.

Marina López

A mi m'agradaria afegir un altre matís sobre el darrer tram del segle. Quan es mira d'interpretar la posició de l'Ajuntament de Barcelona cap al 1800 a través dels seus memorials, se suscita el dubte de si continuen defensant que els regidors siguin aristòcrates, perquè sovint l'expressió 'els nobles' o 'els títols' és substituïda per una altra expressió que és 'classe propietària', i per això m'agrada haver sentit aquí la paraula 'fisiocràcia'. Torras i Ribé parla d'una proposta de representació censitària feta per l'Audiència el 1805, de manera que el sentit de la representació estamental sembla que es dissol. De la mateixa manera, en els documents del final del període que analitzem, hi aflora d'una manera molt natural la paraula 'constitució'. És un temps de crisi de l'Antic Règim, sí, però és un temps d'experimentalisme molt interessant i molt important de cara al futur.

III

Quarta sessió i debat final. Després de l'exposició de la ponència de Sebastià Riera i de les comunicacions d'Alberto Torra, Amèlia Poves, Marià Hispano i Víctor Mata, Josep Moran i Maria Rosa Serra Milà. Moderador: Manuel Rovira.

Manuel Rovira

Si us sembla, primer fem el debat corresponent a la ponència i a les comunicacions llegides aquest matí, sobre fonts, i després passem al debat final sobre el conjunt del Congrés.

Alberto Torra

Jo voldria fer un suggeriment de treball. A la meua tesi, vaig fer una descripció dels fons que havia estudiat per resoldre el meu tema. Quan un fa una tesi o un treball d'aquest abast, examina documentació de manera sistemàtica; no es va a buscar una cosa concreta sinó que es miren tots els registres d'una sèrie determinada. Quan es fa això, no costa gaire d'anar prenent notes a fi i efecte de fer una descripció del contingut de la sèrie, cosa que serà molt útil als historiadors del futur. És una feina que costa relativament poc i, en canvi, és d'una utilitat extraordinària. A més a més, moltes vegades dins d'una sèrie apareixen documents inesperats que, potser per a aquell investigador en concret no tenen utilitat, però sí que la poden tenir per a altres.

Ramon Grau

Em sembla molt oportú aquest suggeriment, que coincideix amb la tasca que ens hem autoimposat aquí, a l'Arxiu Històric de la Ciutat, d'anar fent guies per a l'investigador. En el Congrés anterior, Sebastià Riera va confegir una guia de les

fonts municipals del període 1249-1714, i la ponència actual, per bé que abasti fonts no exclusivament municipals, té la mateixa intenció. Respecte als fons dispersos entre diferents arxius, pensem que aquesta tasca és especialment important pel que fa al segle XVIII. Cal veure d'on procedeixen els documents, seguir la seva peripècia, en especial durant el trasbals de la revolució liberal i la desamortització i anar a la recuperació ideal de les unitats arxivístiques originàries. Evidentment, l'exposició oral del ponent no podia abastar tota la casuística, ni tan sols del nostre arxiu, que és riquíssim i ple de tresors inexplorats o no prou valorats per manca de contextualització. Per exemple, l'arxiu de la Capitanía General es va cremar al segle XIX, i això fou una pèrdua importantíssima, és clar; però a l'Arxiu Històric de la Ciutat tenim dos volums manuscrits intitulats *Antecedentes de la Capitanía General* que contenen resums de vegades prou amplis de la documentació original, resums que jo he fet servir més d'un cop, i especialment per a l'estudi de l'avalot de les quintes de 1773.

Alberto Torra

La comunicació de Josep Moran ha parlat del *Lumen Domus* o anals del convent de Santa Caterina, i això m'ha fet pensar que hi ha el mateix tipus de documentació en altres convents barcelonins. Per exemple, el convent del Carme tenia un llibre que, en teoria, és un llibre de visites encetat a la darrereria del segle XVII, però que fa moltes anotacions de caràcter croniàtic, tant del mateix convent com de la vida de la ciutat.

Sebastià Riera

Tal com s'ha anat dient a la meva ponència, a les comunicacions i al debat d'ara mateix, hi ha una gran diversitat de fonts per al set-cents, que mirarem de sistematitzar en la mesura de les nostres possibilitats. Pràcticament no hem parlat dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya, que en té, i de molt interessants, ni dels dipositats a la Biblioteca Universitària. Cal tenir també una cura especial i donar la informació més completa possible dels fons institucionals dispersos, com per exemple els del convent de Sant Josep, repartit entre l'Arxiu de la Corona d'Aragó i el provincial de la congregació, o els de la Junta de Comerç, repartits entre la Biblioteca de Catalunya i el nostre Arxiu. La comunicació dels senyors Hispano i Mata ha fet palès que algunes agrupacions professionals conserven arxius dels antics gremis, i sabem que a l'Arxiu Municipal hi ha també un important fons de les corporacions, mentre que a la parròquia de Santa Maria del Pi, per dir un altre exemple, hi ha un fons gremial dels revenedors.

Roser Tey

Voldria fer una pregunta molt concreta: hi ha alguna expectativa de poder reunir aquests fons tan dispersos?

Sebastià Riera

Reunir materialment, vol dir? Jo diria que, en principi, no.

Roser Tey

Un exemple molt concret és el fons de l'Hospital de la Santa Creu, repartit entre el mateix Hospital i la Biblioteca de Catalunya. Penso que hi ha coses que no

es podran reunir mai, com algunes de les referides, però, quan és una institució tan concreta com la que jo estudio, té sentit que hi hagi una part en un lloc i una altra part en un altre?

Sebastià Riera

Bé, potser no té sentit, però els criteris actuals van més aviat en la direcció de millorar la informació i posar-la a disposició dels usuaris aprofitant les noves tecnologies. Sembla que amb això ja es resol el problema dels investigadors i no se generen nous problemes. A la vista de l'estat dels arxius i de la imbricació entre tots ells, les transferències de fons és un tema que em sembla que ens depassa a tots els aquí presents. El que és potser possible és aconseguir, no els originals, sinó còpies que complementin a cada arxiu els fons fragmentaris.

Manuel Rovira

Les transferències són avui un tema polèmic, amb casos tan vius com els del Museu Diocesà de Lleida, amb peces reclamades des d'Aragó, i de l'Arxiu de Salamanca. Si no hi ha més intervencions sobre fons, podríem ara passar a la recapitulació general del Congrés.

Ramon Grau

Crec que els debats de les sessions anteriors, bastant lligats l'un amb l'altre, han estat molt importants, i les diferents intervencions m'han fet pensar una mica més en determinats aspectes del tema central de l'absolutisme.

Com a historiadors, i no com a ciutadans amb unes conviccions polítiques determinades, tenim un compromís professional amb la veritat, amb la veritat documentable. Crec, per exemple, que els historiadors que estudiem el segle XVIII a Barcelona o a Catalunya, sabem que Felip V no va ser un bon rei; ho sabem documentalment, amb independència de les nostres preferències ideològiques. Com que ho sabem, tenim el deure de lluitar perquè aquesta veritat emergeixi o no sigui ofuscada. No ho hem de fer com a patriotes ni com a nacionalistes, no com a federalistes, ni com a res més que com a historiadors que tenim una certa documentació. És evident que hi ha una contradicció d'aquesta certesa actualment, que ha estat al·ludida als debats i associada sobretot a la formulació exageradíssima de Martínez Shaw, si és que afirma realment que Felip V ha estat el millor rei que ha tingut Catalunya. Però crec que no és massa interessant agafar com a adversari aquell que fa la manifestació més grollera i menys intel·ligent d'un criteri, o la més forçada retòricament, com és el cas. Això és foc d'un dia. És més important tenir presents les posicions més intel·ligents en la mateixa línia, i no perquè els considerem adversaris personals nostres, sinó adversaris de la veritat històrica, o si es vol dir amb més cura, d'una part de la veritat històrica.

En aquest sentit, jo recomanaria llegir algunes de les crítiques que s'han fet a Espanya de *Las Españas vencidas del siglo XVIII* d'Ernest Lluch. A la ressenya que li va dedicar Pablo Fernández Albaladejo, per exemple, hi ha crítiques que han de ser tingudes en compte, que no podem obviar. Dins de l'homenatge crític que oferim a la memòria de Lluch en aquest Congrés, penso que és bo de dir que els seus treballs sobre austriacisme no són la part més sòlida de la seva obra i que alguns dels seus desenvolupaments es presten a una crítica dura. No podem passar-ho per alt, no ens convé gens. Per exemple, al llibre esmentat, en les seves

dues versions, catalana i castellana, hi ha un capítol sobre cameralisme, Corona d'Aragó i partit aragonès o militar que reprèn un article publicat a *Recerques*. El comte d'Aranda hi apareix, en una frase que no té més de dues ratlles, com a partidari de la militarització integral de la societat i com a partidari de la descentralització d'acord amb la tradició de la Corona d'Aragó. Això és tan fràgil que no podem amagar el cap sota l'ala. I no podem deixar de reconèixer l'encert de la crítica que li fa Albaladejo.

I ara voldria centrar l'atenció en tres paraules: austriacisme, constitucionalisme i historicisme. Sobretot, perquè les paraules que fem servir com a professionals no són en va i cal mirar de controlar les seves implicacions. Un debat sobre conceptes em sembla especialment indicat atès el desenvolupament que ha tingut fins ara el Congrés.

La paraula austriacisme, tal com es fa servir ara dins la historiografia catalana, planteja un problema de pura capacitat comunicativa, que es fa palès quan ens mirem en el mirall que ens ofereixen les crítiques que ens vénen de fora. És difícil de fer entendre que, després de la visió negativa que solem donar sobre els Habsburg del segle XVII, de cop, quan ens referim a les opcions del conflicte successori, canviem el judici i fem les grans lloances de l'austriacisme. És per això que Ernest Lluch, en un article que ha de restar com el seu darrer pas en la reflexió sobre aquesta qüestió, aparegut a *L'Avenç* de desembre de 2000 i després reeditat al llibre col·lectiu *Del patriotisme al catalanisme*, es planteja la inconveniència d'utilitzar massa el terme d'austriacisme. Llegeixo. A la pàgina 151 del llibre diu: "*És clar que si no pogués ser entès com una manera massa peculiar de titular les coses, hom optaria per la denominació de 'Catalunya constitucionalista'. D'aquesta manera, evitaríem que el terme austriacisme pogués fer creure el que diu textualment: que les formes polítiques de l'Imperi o d'un ordre general són les que fonamenten els trets doctrinals d'un dels bàndols...*". I més endavant, a la pàgina 135: "*...parlar de constitucionalisme català o de foralisme aragonès o valencià que optaren per l'austriacisme pot ser el més correcte. Parlar de catalanisme constitucional o d'aragonesisme o valencianisme foral també. Parlar d'una Corona d'Aragó austriacista, si s'explica bé, també; però no ho és parlar inversament d'un austriacisme català, aragonès, valencià o espanyol fora que no es refereixi a persones com Vilana Perlas, molt identificades amb el monarca*". I finalment: "*Podem continuar utilitzant el terme austriacisme si n'entem l'accidentalitat, i que la substantivitat prové del constitucionalisme*". Bé. Seria molt interessant d'anar llegint i meditant tot aquest text. La meua conclusió és que cal limitar molt l'ús del terme austriacisme. Tinc la impressió que si Lluch en feia ús no era en funció de la realitat històrica i política de Catalunya, sinó del seu afany personal de fer que la visió catalana pogués ser compartida en altres parts d'Espanya, a les quals no es pot parlar de constitucionalisme, com és ben visible quan parla d'aragonesisme foral, per exemple. Des d'un punt de vista historiogràfic estricte, penso, doncs, que l'ampliació de l'ús de la paraula austriacisme, que sembla que s'accentua darrerament entre els historiadors catalanistes que han de polemitzar amb la historiografia oficial espanyola, és equivocada. No deixa de ser un sacrifici terminològic que introdueix ambigüïtat i que, segons i com, pot crear molta confusió.

Dit això, penso que un cop acabada la Guerra de Successió, un cop les constitucions deixen de ser una realitat vigent, aquest constitucionalisme es conver-

teix en un historicisme: un record i una reivindicació. Esdevé el rerefons d'una historiografia, que veiem arrencar de Capmany i que serà un fil continu darrere molta part de l'activitat doctrinal del segle XVIII i del XIX, i encara en temps més recents.

Marina López

M'agradaria introduir una inquietud diferent sobre l'ús d'aquestes paraules, i en especial del terme constitucionalisme. Els que som professors, sobretot a l'ensenyament mitjà, sabem per experiència que triar les paraules adequades per establir la comunicació és complicat. Quina amplitud podem donar avui a la paraula constitució i els seus derivats sense confondre els nostres alumnes? La reservem per als temps posteriors a la Revolució de 1789? En fem un ús més ampli per tal d'encabir-hi els desenvolupaments medievals, el que podríem denominar constitució estamental?

Sebastià Solé

Per començar, voldria dir que la lectura de Lluç és sempre interessantíssima, però requereix no deixar de banda l'esperit crític, perquè la seva mateixa facilitat de ploma de vegades li jugava males passades. Pel que fa a l'ús de la paraula austriacisme, concretament, ja abans d'aquest Congrés, no se m'hauria acudit mai de parlar-ne per etapes posteriors als anys trenta o quaranta del segle XVIII. No hi tinc gaire problema per fer-ne un ús ampli en parlar dels primers decennis del segle, encara que els que lluiten en el bàndol austriacista lluiten, no principalment per la dinastia, sinó pels drets i per les llibertats de Catalunya. Ara bé, a partir dels anys quaranta, ja és una altra generació, ja són uns altres problemes. En un treball sobre la Cort General de Catalunya que vaig presentar fa poc a les jornades d'Ascó, vaig insistir molt en el fet del record de les antigues llibertats. Jo parlo sempre de reivindicació de les antigues llibertats, o de les llibertats; no parlo ni d'austriacisme ni de constitucionalisme. D'austriacisme no en parlo perquè considero que, entrat el segle XVIII, l'austriacisme és ja una cosa que pertany al passat. De constitucionalisme no en parlo perquè em xoca una mica. És clar, la paraula té dues accepcions com a mínim. Una d'elles es refereix a la norma de més categoria dins del dret català, i, per tant, parlar de constitucions, de constitucionalisme, d'anticonstitucional, és fer servir el llenguatge propi del dret català fins al 1714. En canvi, a partir de finals del segle XVIII, parlar de constitucionalisme vol dir parlar d'una norma, que continua sent la suprema, la més important, la més solemne; però ja és una altra cosa, perquè una constitució és ara com un codi de la política. De la mateixa manera que hi ha un codi civil, un codi penal, un codi processal, hi ha també un codi polític que és la Constitució. Pròpiament, no estaria mal dit, però no em sona bé, i a més en aquell temps posterior a 1714 és un vocabulari que no s'utilitza. Tot i amb això, trobem que quan, a la darrerria del mateix segle, arriben les idees liberals a Catalunya –i hi arriben abans que a altres llocs d'Espanya–, aleshores tothom té molt clar que el sistema liberal s'assembla tant a les antigues llibertats que lliga amb elles. De manera que podem pensar que si a Catalunya no s'hagués produït el mal desenllaç de la Guerra de Successió, hi hauria pogut haver una evolució política com a Anglaterra o com a Holanda, que sense cap revolució les llibertats antigues haurien pogut transformar-se en un règim liberal.

Ramon Grau

Sóc exactament d'aquest criteri. Per això proposo reiteradament el terme historicisme per a l'etapa posterior a 1714, perquè el que es reivindica a partir dels temps de Carles III ja no és tant el retorn a les institucions tal com eren, que queden ja molt lluny, sinó el que, en llenguatge de l'època, seria *l'esprit des lois*. El que queda és la idea de les antigues llibertats, o sigui, el record històric que genera una historiografia, amb assimilació del pensament il·lustrat, com fa Capmany. I penso que quan ve el nou constitucionalisme, és a dir, el liberalisme, continua aquest fil polític català, que s'associa a la nova Constitució quan hi ha una obertura política, i deixa d'associar-s'hi quan la Constitució esdevé un paper mullat sota la bóta o l'espasa dels Narváez i companyia. Crec que conceptuar-ho d'aquesta manera ajuda força a comprendre la relació Catalunya/Espanya i, especialment, els capgirells del segle XIX.

Sebastià Solé

Tens raó, tens tota la raó. És així, i entre nosaltres podem parlar d'historicisme i no passa res. Però en una altra seu parlar d'historicisme té una sèrie de connotacions negatives que no convenen gens. Parlar d'historicisme evoca l'arqueologia, ser retrògrad, reaccionari, antiquat, i, en canvi, parlar de les llibertats, de les antigues llibertats, no té aquesta connotació negativa.

Manuel Rovira

Bé, doncs, si no hi ha més intervencions, amb aquestes darreres puntualitzacions terminològiques donem per clausurat el debat i el Congrés. Moltes gràcies.